LANDBRUKETS UTREDNINGSKONTOR

THE CENTRAL RESEARCH OFFICE FOR AGRICULTURAL ASSOCIATIONS

Schweigaardsgt. 34 C, Postboks 9347 Grønland,
0135 Oslo. Tlf.: (02) 17 34 00. Fax: (02) 17 23 11.

Oslo, november 1992
211lu004.fo

LANDBRUKETS UTREDNINGSKONTOR

RAPPORT 3/1992

OLE-JAKOB INGEBORGRUD: NORSK MEIERI- OG KJØTTINDUSTRI I EF. EN KONSEKVENSANALYSE.

FORORD

Landbrukets Utredningskontor har gjennom flere rapporter rettet søkelyset mot primærlandbrukets situasjon hvis EFs rammebetingelser legges til grunn. Konklusjonene i disse undersøkelsene har vært en-tydige. EFs rammebetingelser ville resultere i et norsk landbruk som var markert redusert med hensyn til arealbruk, sysselsetting og produksjon. Videre er de samfunnsøkonomiske virkningene av et redusert primærlandbruk og en tilsvarende reduksjon i næringsmiddelindustrien for sysselsetting og verdiskapning utredet gjennom et prosjekt utført av SSB for Landbrukets Utredningskontor.

I denne rapporten er det den landbruksbaserte næringsmiddelindustrien representert ved meieri- og kjøttindustri som omhandles. Det eksisterer et gjensidig avhengighetsforhold mellom denne delen av industrien og primærjordbruket. Et EF-medlemskap betyr endrede rammer for begge parter, og i denne rapporten er det industrien som er i fokus.

Rapporten er utarbeidet av sivilagronom Ole-Jakob Ingeborgrud. Ingeborgrud har arbeidet innenfor slakterisamvirket (Norsk Kjøtt), men har i de senere år vært frittstående konsulent.

I forbindelse med utarbeidelsen av denne rapporten har Norsk Kjøtt og Norske Meierier/NML gitt viktige bidrag, og vi retter derfor en særskilt takk til de enkeltpersoner og miljøer som har avsatt tid til dette arbeidet.

Bjørn Strøm

ISSN 0803-0324

Landbrukets Utredningskontor – administrativt underlagt Landbrukssamvirkets Felleskontor – er et samarbeidsorgan for:
Norges Bondelag, Norske Melkeprodusenters Landsforbund, Norsk Kjøttsamvirke, Norske Eggsentraler, A.L. Gartnerhallen, Norske Felleskjøp, Norske Potetindustrier, Honningsentralen A/L, NRF-Avlslaget for Norsk Født Fe, Norsk Svineavlslag, Landteknikk, Gjensidige Forsikring, Fokus Bank A/S, Landkreditt.

LANDBRUKS SAMVIRKET

INNHOLD

1.	Innledning	1
2.	Kort beskrivelse av nå-situasjonen	4
2.1.	Primærproduksjonen	4
2.1.1.	Produksjonsvolum	4
2.1.2.	Sysselsetting	5
2.2.	Foredlingsindustrien	6
2.3.	Markedet	8
3.	Endringer i foredlingsindustriens rammebetingelser ved norsk EF-medlemsskap	9
4.	Tidligere undersøkelser med lignende problemstillinger	10
4.1.	En næring i nytelse? Utviklingstrekk i nærings- og nytelsesmiddelindustrien	10
4.2.	Nye vilkår. Nye handlingsbetingelser for norsk nærings- og nytelsesmiddelindustri	10
4.3.	Ingen over-ingen ved siden? Konkurransemuligheter for norsk nærings- og nytelsesmiddelindustri	11
4.3.1.	Kjøttindustrien	12
4.3.2.	Meieriindustrien	14
4.4.	Kostnadskompensasjon og kostnader i meieribruket	16
5.	Utdyping av problemstillingen	20
6.	Metode for vurdering av konsekvenser	23
6.1.	Nærmere om foredlingsindustrien og distribusjonskanalene	23
6.2.	Har eierformen betydning for tilpassingen?	28
7.	Meieriindustrien	30
7.1.	Utviklingen i primærproduksjonen	30
7.2.	Meieriproduktenes konkurransedyktighet	31
7.3.	Kostnadene i meieriindustrien	33
7.3.1.	Kommentarer til tabellen	35
7.3.2.	Sammenligning mellom MD Foods, Arla og NM	36
7.3.3.	Vurdering av tallmaterialet i forhold til tidligere undersøkelser	39
7.4.	Sammenfatning og konklusjon	40

8. Kjøttindustrien 43
8.1. Utviklingen i primærproduksjonen 43
8.2. Kjøttproduktenes konkurransedyktighet 44
8.3. Kostnadene i kjøttindustrien 46
8.3.1. Kommentarer til tabellen 48
8.3.2. Sammenligning mellom dansk og norsk kostnadsnivå 48
8.3.3. Vurdering i forhold til tidligere undersøkelser 49
8.4. Sammenfatning og konklusjon 50

9. Utviklingen om Norge holdes utenfor EF 53

10. Oppsummering og konklusjon 54

LITTERATUR 56

1. Innledning.

I denne rapporten vil vi se på hvordan et eventuelt norsk EF-medlemsskap vil påvirke rammebetingelsene for deler av næringsmiddelindustrien i Norge, og hvilke konsekvenser dette vil få for denne industrien.

Vi vil konsentrere oppmerksomheten om landbrukets foredlings-industri, det vil si den delen av næringsmiddelindustrien som mottar norske landbruksprodukter for videre bearbeiding/sortering/pakking og omsetning. Denne industrien er meget nært knyttet til norsk primærproduksjon, ved at praktisk talt 100% av råvarene er norskproduserte.

Et eventuelt EF-medlemsskap vil påvirke landbrukets foredlingsindustri direkte gjennom flere kanaler, bl a:

-Omfang, struktur og lokalisering av norsk landbruks-
produksjon forandres.
-Grensevern faller bort i forhold til andre EF-land.
-Råvareprisene blir lavere.
-Lover og forskrifter blir endret.

Disse endringene vil føre til:

-Ny konkurransesituasjon i det norske næringsmiddel-
markedet - Nye produkter - Nye markedsaktører.
-Lavere priser på produktene.
-Internasjonalisering av varesortiment og markedsføring.

Indirekte virkninger på grunn av endringer i norsk samfunnsutvikling og -økonomi generelt, vil ikke bli drøftet i denne rapporten.

Etter å ha sett på rammebetingelsene, vil en se på hvilke konsekvenser endringene kan få for industrien. Her vil begreper som konkurransekraft og tilpasningsevne stå sentralt.

Vurdering av konkurransekraften vil bli basert på en vurdering av blant annet kostnadseffektivitet, markedsposisjon og produktkvalitet.

Som nevnt, er den delen av norsk næringsmiddelindustri som vil bli omtalt i denne rapporten, nært knyttet til norsk landbruk og norsk matvareproduksjon. I de utredninger som tidligere er gjort vedrørende landbrukets utvikling ved et EF-medlemsskap, er det regnet med en tilpassingsperiode på minst 15 år regnet fra 1995. Det betyr at endringene i næringsmiddelindustriens tilgang på norskproduserte råvarer vil komme gradvis, og at den situasjonen som beskrives vil gjelde i år 2010-2015.

For andre faktorer som blir påvirket av et EF-medlemsskap, vil utslagene komme langt raskere. Dette antas å gjelde lover/produktforskrifter, grensevern, importbestemmelser og dermed hele konkurransesituasjonen i forbrukermarkedet.

I løpet av et så langt tidsrom som det vil bli snakk om før virkningene av et EF-medlemsskap slår ut for fullt, vil det selvfølgelig komme til å skje store endringer også i en situasjon der Norge blir stående utenfor EF. Det kan her nevnes stikkord som EØS-avtale, GATT og den pågående liberaliseringen av internasjonal handel med matvarer, Stortingsproposisjon nr. 8 (1992-93) om endringer i norsk landbrukspolitikk samt den generelle utviklingen i retning av større og mer rasjonelle enheter både i primærjordbruket og i næringsmiddelindustrien i Norge.

I denne rapporten vil det bli lagt forholdsvis liten vekt på å beskrive utviklingen i en situasjon der Norge står utenfor EF, men en grov skisse finnes i kapittel 9.

Vi vil konsentrere oppmerksomheten om kjøtt-og meieri-bransjen. Disse bransjene er i særklasse de viktigste innenfor den delen av næringsmiddelindustrien som arbeider med videreforedling og omsetning av norske landbruksprodukter. Dette gjelder enten vi vurderer på grunnlag av verdiskapning eller om vi vurderer betydningen ut fra sysselsetting.
(Dette er nærmere beskrevet i avsnitt 2.2)

De avsnittene som beskriver endringer i rammebetingelsene, samt en del generelle betraktninger, vil imidlertid ha gyldighet også for andre bransjer inne næringsmiddel-industrien.

Det forutsettes at leserne av rapporten har god kjennskap til dagens situasjon både når det gjelder primærjordbruket og foredlingsindustrien. Jeg vil derfor ikke gå inn på noen omfattende beskrivelse av nå-situasjonen, men nøye meg med å peke på enkelte sentrale fakta.

2. Kort beskrivelse av nå-situasjonen.

2.1 Primærproduksjonen.

Landbruket har i flere ti-år vært hovedelementet i norsk distriktspolitikk. Store ressurser har vært satt inn for å konservere en struktur med små bruk, og for å opprettholde produksjon og sysselsetting i marginale strøk/motvirke konsentrasjon av produksjon i sentrale strøk.

2.1.1. Produksjonsvolum.

Målsettinga for produksjonsvolum har vært å være selvforsynt med husdyrprodukter, poteter og grovere grønnsaker samt dekke en størst mulig del av behovet for korn, finere grønnsaker, frukt og bær. I store trekk har en nådd denne målsettinga, selv om et press i retning av overproduksjon har vært et mer eller mindre konstant problem for flere produkter.

De to viktigste produktene fra norsk landbruk, målt både i forhold til inntekt og i forhold til sysselsetting i primærproduksjonen, er melk og kjøtt. Nedenfor er det satt opp tabeller som viser hvordan disse produksjonene fordeler seg volummessig på landsdeler. Tabellene er tatt med fordi de viser hvor i landet meieriindustrien og kjøttindustrien har sitt råvaregrunnlag, noe som i neste omgang har fått betydning for lokeliseringen av denne industrien.

Tabellen over kjøttproduksjonen tar utgangspunkt i slaktested og ikke oppforingssted for slaktet. (Det vil si at varen allerede kan ha vært fraktet over fylkes- eller landsdelsgrenser.) Denne feilkilden vil imidlertid ikke bety noe særlig når den geografiske inndelingen er såvidt grov som i tabell 2.2.

Tabell 2.1. *Melkeproduksjon fordelt på landsdeler. Mill liter, 1991.*

	Kumelk	Geitmelk	Sum	%-andel
Østlandet	435,6	3,9	439,5	24
Agder/Telemark	75,9	0,8	76,7	4
Rogaland	304,4	0,6	305,0	17
Vestlandet	417,1	9,1	426,2	23
Trøndelag	372,0	0,6	372,6	21
Nord-Norge	191,2	10,6	201,8	11
Sum	1796,2	25,6	1821,8	100

Kilde: Norske Meierier. Årsmelding og regnskap 1991.

Tabell 2.2. *Kjøttproduksjon fordelt på landsdeler. Mill kg slakt, 1991*

	Storfe	Sau	Gris	Sum	%-andel
Østlandet	19,6	5,1	37,8	62,5	33
Agder/Telemark	3,4	1,2	3,5	8,1	4
Rogaland	12,2	3,7	15,9	31,8	17
Vestlandet	21,1	7,0	8,9	37,0	20
Trøndelag	15,2	2,0	16,6	33,8	18
Nord-Norge	7,8	3,3	2,7	13,8	8
Sum	79,2	22,3	85,4	186,9	100

Kilde: Offentlig kjøttkontroll.

Vi ser at kjøttproduksjonen relativt sett er noe mer konsentrert på Østlandet enn melkeproduksjonen, mens landsdelene Vestlandet, Trøndelag og Nord-Norge har en større andel av melkeproduksjonen enn av kjøttproduksjonen.

2.1.2. Sysselsetting.

Det ble i 1990 utført omlag 84.000 årsverk i norsk jordbruk. Dette utgjorde 4,8% av samlet sysselsetting i landet. Av disse årsverkene var 42.300 knyttet til melkeproduksjon og 23.300 årsverk var knyttet til kjøttproduksjon.

Bak disse totaltallene for landet skjuler det seg store regionale forskjeller. Av landets kommuner var det 71 som hadde mer enn 20% av sysselsettingen knyttet til landbruket (inkl. skog).

2.2 Foredlingsindustrien.

Foredlingsindustrien er som nevnt nært knyttet til norsk råvareproduksjon, som igjen er tilpasset det innenlandske behovet.

Dette, sammen med gjennomgående høye priser på matvarer og eventuelle andre forhold som ikke vil bli drøftet videre her, har gitt oss en foredlingsindustri som har rettet seg nesten utelukkende mot det innenlandske markedet, selv om det finnes enkelte unntak.

Landbrukets foredlingsindustri spenner over et vidt spekter både når det gjelder anleggsstruktur og foretaksstruktur: Fra små håndverksbedrifter til store industrianlegg, fra enkeltmannsforetak til store konsern.

Også eierformen varierer sterkt.

- Samvirkeforetak
- Aksjeselskaper
- Personlige foretak
- Statsforetak

Samvirkeforetakene har en markedsandel på nær innpå 100% i meieribransjen, en dominerende stilling innenfor egg/ fjørfekjøtt- og kjøtt-bransjen og en betydelig markedsandel innenfor frukt/grønnsaker. Innenfor korn/melvarer (til menneskeføde) og bakeribransjen har ikke samvirkeforetaks-formen noen betydning.

I vurderingen av hvilke konsekvenser et evt. EF-medlemsskap vil få for landbrukets næringsmiddelindustri, vil samvirkeeide foretak og foretak med andre eierformer bli vurdert samlet. Endringene i rammebetingelsene ved et EF-medlemsskap vil i hovedsak

være de samme, uavhengig av selskapsform. Imidlertid priviligerer EF's felles jordbrukspolitikk samvirkeforetak i enkelte sammenhenger. Samvirkeforetak har færre konkurranseregulerende begrensninger enn andre foretaksformer. F. eks. er prissamarbeid tillatt i en viss grad.

Om selskapsformen vil kunne ha betydning for et foretak's tilpassing og levedyktighet i en ny konkurransesituasjon, vil bli drøftet i et eget avsnitt senere. (Avsnitt 6.2.)

Tabell 2.3. *Sysselsetting i næringsmiddelindustrien 1990. Bedrifter med 5 eller flere sysselsatte.*

Bransje	Antall sysselsatte
Slakting og prod. av kjøttvarar	10.500
Prod. av fiskevarer	9.600
Prod. av bakervarer	6.800
Prod. av meierivarer	6.000
Sjokolade og sukkervarer	2.700
Prod. av olje og fett	1.500
Prod av dyrefor	1.500
Prod. av kornvarer	900
Kons. av frukt og grønnsaker	800
Næringsmidler ellers	3.800
Sum næringsmiddelindustrien	44.100

Kilde: Stat. ukehefte 15/92.

Tabellen viser at kjøtt er den største bransjen målt etter antall sysselsatte, mens bakeri og meieri følger på de neste plassene dersom vi holder oss til bransjer som har landbruks-produkter som utgangspunkt. De øvrige bransjene der norske landbruksvarer står for en betydelig del av råstoffgrunnlaget, betyr relativt lite rent sysselsettingsmessig.

Bakeribransjen er langt løsere knyttet til norsk landbruk enn f. eks. kjøtt- og meieri-bransjen. Dette henger sammen med omsetningsformen for matkorn i Norge, der Statkorn kommer inn som et mellomledd mellom landbruket og bakeriindustrien med enerett til å kjøpe norskprodusert korn og til å importere korn. Videre har andelen norskprodusert

råvare vært langt lavere i denne bransjen enn i de andre "tunge" bransjene. (Imidlertid har andelen norskprodusert matkorn økt sterkt de senere åra.)

Utviklingen i bakeribransjen og avsetningen av bakervarer har derfor ikke hatt betydning for landbrukets avsetnings-muligheter for matkorn. Engasjement i videreforedling av korn og avsetning av disse produktene, har ikke vært interessant for norske bønder.

2.3. Markedet.

Det norske matvaremarkedet er beskyttet for konkurranse fra utenlandsk næringsmiddelindustri gjennom et generelt importforbud.

Eventuell import av jordbruksprodukter og matvarer er underlagt sterk styring fra myndighetenes side gjennom kvotetildeling.

Importvernet er under press, og er etter hvert blitt litt oppmyket gjennom avtaler om import av begrensede kvanta av nærmere spesifiserte produkter. (F. eks. viltkjøtt, visse ostetyper, epler.)

For "industrielt bearbeidede produkter" finnes en spesiell avgifts- og tilskuddsordning som gjør det mulig å drive handel med utlandet med visse produktgrupper. (RÅK-ordningen.)

I meierisektoren har Norske Meierier en tilnærmet monopolstilling på produksjonsleddet, og det er liten konkurranse. Det finnes imidlertid alternative distribusjonskanaler fra produksjonsleddet til butikkleddet.

I kjøttsektoren er det sterk innenlands konkurranse mellom noen få store markedsaktører og mange små som opererer i avgrensede geografiske områder eller i avgrensede deler av produktspekteret.

3. Endringer i foredlingsindustriens rammebetingelser ved norsk EF-medlemsskap.

Ved et EF-medlemsskap vil foredlingsindustrien stå overfor nye rammebetingelser på flere områder.

EF's felles landbrukspolitikk (CAP) vil gjelde i Norge. Dette vil redusere støttenivået til norsk landbruk kraftig, og dette vil igjen få konsekvenser for produksjonsomfang, produksjons-struktur og lokalisering av norsk landbruksproduksjon. Med andre ord vil foredlingsindustriens råvareforsyning bli forandret i betydelig grad.

EF's markedsordninger for jordbruksprodukter sørger for en utjevning og stabilisering av prisene innenfor EF. Norsk foredlingsindustri vil få tilnærmet de samme råvareprisene som industrien i andre EF-land.

EF's markedsordninger inneholder bestemmelser om variable importavgifter og eksportstøtte som gjør det mulig å handle med jordbruksprodukter med land utenfor EF der prisnivået kan være et annet enn i EF.

Bestemmelsene om fri bevegelse av varer innenfor EF vil i stor grad forandre situasjonen på matvaremarkedet i Norge. Vi vil gå fra en situasjon der markedet er nærmest 100% skjermet for utenlandsk konkurranse til en situasjon der andre EF-land har fri adgang til markedet.

Innenfor EF gjelder felles forskrifter og regler vedrørende innhold i næringsmidler, framstilling og deklarasjon. Det vil ikke være mulig å beskytte norsk produksjon gjennom særnorske forskrifter/bestemmelser. Eventuelle norske spesialiteter må også tilpasses det felles regelverket.

4. Tidligere undersøkelser med lignende problemstillinger.

Det foreligger forholdsvis lite materiale om næringsmiddel-industriens situasjon ved et evt. norsk EF-medlemsskap. Steen (flere rapporter) gir en grundig og detaljert gjennomgang av NN-industrien, og vurderer trender og framtidige endringer i rammebetingelsene. Rapportene vurderer ikke omfanget av norsk jordbruksproduksjon (industriens råstoffgrunnlag) etter en EF-tilpassing, og går ikke konkret inn på sannsynlig omfang av norsk næringsmiddelindustri ved norsk EF-medlemsskap.

4.1. En næring i nytelse? Utviklingstrekk i nærings- og nytelsesmiddelindustrien.

Steen (1989) gir i denne rapporten en beskrivelse av NN-industriens utvikling på 80-tallet og dens posisjon i norsk samfunnsøkonomi. Steen slår fast at "koblingen til primærnæringene har vært et avgjørende element for utformingen av rammebetingelsene for NN-industrien." NN-industrien har dratt fordel av den nasjonale distrikts- og næringspolitikken, og har utviklet seg i et skjermet marked både på godt og vondt.

4.2 Nye vilkår. Nye handlingsbetingelser for norsk nærings- og nytelsesmiddelindustri.

I denne rapporten peker Steen (1991) på en rekke utviklingstrekk i såvel internasjonal som nasjonal nærings- og handelspolitikk som vil medføre sterkere konkurranse i næringsmiddelindustrien uansett EF-medlemsskap eller ikke.
De viktigste effektene av et EF-medlemsskap vil være:

-Fri vareflyt over grensene.
-Fri kapitalflyt.
-Bortfall av tekniske handelshindere.
-Standardisering på næringsmiddelområdet.
-Felles forskrifter for kvalitetskontroll og informasjon.
-Fusjonsvennlig konkurransepolitikk.

Steen peker på det problem som næringsmiddelindustrien vil stå overfor dersom norsk landbruk reduseres kraftig. "Dersom dagens norske landbruk står for fall, må NNN søke allianser med aktører som kan sørge for å forsyne foredlingsindustrien med råvarer." - "Kanskje er norsk næringsmiddelindustri konkurransedyktig gitt samme råvarepriser som våre europeiske naboer."

De problemstillinger som "Norsk meieri- og kjøttindustri i EF" skal forsøke å gi svar på, trekkes her klart opp. Steen's svar på disse spørsmålene gir han imidlertid i den neste rapporten i serien.

Samtidig skisserer Steen her en mulig interessekonflikt mellom bøndenes rolle som råvareleverandører og deres rolle som bedriftseiere. Dette forholdet vil bli kommentert spesielt i avsnitt 6.2.

4.3. Ingen over - ingen ved siden? Konkurransemuligheter for norsk nærings- og nytelsesmiddelindustri.

Steen (1991) slår i denne rapporten fast at konkurranseevne ikke bare er et spørsmål om kostnader og produktivitet, men at faktorer som produktkvalitet, merkestyrke, og markedsføring har stor betydning. På lang sikt vil tilpasningsevne være viktigste faktor. Dette er synspunkter som vi vil slutte oss til.

Kostnader og produktivitet beskrives ved hjelp av bransjestatistikk, ikke med tall fra enkeltbedrifter. Dette gir en oversiktlig framstilling av forskjellene i bransje-gjennomsnittene i de enkelte landene, men kan også være en svakhet, avhengig av hvordan spredningen i tallene bak statistikkene er. I en konkurransesituasjon vil de beste norske bedriftene konkurrere med de beste utenlandske, de andre vil ikke være med på å prege framtida.

4.3.1. Kjøttindustrien.

For kjøttindustrien finner Steen at arbeidskraftkostnadene pr. sysselsatt ligger på samme nivå i Norge og Danmark, mens andre EF-land ligger lavere.

Arbeidskraftkostnadene i Norge utgjør like stor andel av verdiskapningen som i Danmark. Også ved å måle verdiskapning pr. sysselsatt, finner Steen små forskjeller mellom Norge og Danmark. Forfatteren bemerker at dette kan ligne på et "høna-egget"-resonnement. Høye arbeidskraftkostnader gir også høy verdiskapning dersom ikke høye arbeidskraftkostnader gjør at man reduserer andre kostnadskomponenter.

For egen del vil jeg legge til at det er grunn til å tro at det er nettopp de generelt høye kostnadene i Norge som gjør at norsk arbeidskraftkostnads andel av verdiskapningen og norsk verdiskapning pr. sysselsatt ligger på samme nivå som i Danmark.

Dette bekreftes allerede i den neste tabellen i Steen's rapport, der han sammenstiller produsert kjøttmengde pr sysselsatt i flere land.

Tabell 4.1. *Produsert kjøttmengde pr. sysselsatt i tonn.*

	Norge	Danmark	Tyskland	Frankrike	Stor-britannia
Tonn pr.sysselsatt	21	59	101	58	30

Kilde: EF-kommisjonen, 1990, Eurostat, Landbrukssamvirket og SSB. Gjengitt etter Steen (1991).

Sammensetningen av produksjonen både i foredlingsgrad og dyreslag "forstyrrer" sammenligningsgrunnlaget. Allikevel synes det klart at det går med mer arbeidskraft pr. produsert mengde kjøtt i norsk kjøttindustri enn i andre land.

Når det gjelder kjøttpriser, finner Steen at disse er langt høyere i Norge enn i EF, og at Norge også har hatt den raskeste stigningstakten på 80-tallet.

For **kjøttindustrien** trekkes følgende konklusjoner:

Kjøttindustrien har en svak konkurranseposisjon først og fremst pga. råvareprisene. Uavhengig av råvareprisene er det flere indikasjoner på at norsk kjøttindustri vil få problemer i konkurransen med importert kjøtt.

Konklusjonen trekkes ut fra en vektlegging av følgende faktorer:

- Svært høye og raskt stigende råvarepriser.
- En arbeidskraftintensiv produksjon.
- Produksjonsløsninger tilpasset høye råvarepriser.
- En høy arbeidskraftskostnadsandel.

Det neste spørsmålet er hvorvidt norsk kjøttindustri er konkurransedyktig gitt samme pris på råvarene. Steen finner ingen støtte for et positivt svar på spørsmålet. Kjøttindustrien trenger derfor klare signaler om hvilke rammebetingelser de må innrette seg etter og tid til omstilling.

Steen slår fast at hvis ikke kjøttindustrien er konkurranse-dyktig under et råvareprisnøytralt regime, vil primær-produsentene rammes hardt. Derfor er det avgjørende for norske bønder at norsk foredlingsindustri klarer seg i konkurransen, ellers forsvinner kunden.

I kapittel 7 og 8 skal vi se at denne avhengigheten også gjelder den andre veien: Norsk foredlingsindustri er avhengig av en fortsatt norsk råvareproduksjon.

4.3.2. Meieriindustrien.

Steen baserer mesteparten av sin vurdering av kostnadsnivået i norsk meieriindustri på tall fra Hoveid (1989). Vi vil gå nærmere inn på dette tallmaterialet i avsnitt 4.4.

Steen ser på utviklingen i arbeidskraftskostnader pr.sysselsatt, og konkluderer med at arbeidskraftkostnadene pr. sysselsatt er litt høyere i Norge enn i Danmark, men forskjellen er liten (< 10%).

Arbeidskraftkostnadenes andel av verdiskapningen til faktorpriser, er relativt lav i Norge i forhold til Danmark, Tyskland og Frankrike. Dette har sammenheng med at SSB betrakter etterskuddsoppgjør til bøndene som utbytte og ikke som en del av råvareprisen. Dermed blir vareinnsatsen lav, verdiskapningen høy og dermed arbeidskraftkostnadsandelen lav.

Steen refererer Hoveid (1989) sine beregninger av meierikostnad og meierimargin i Norge, Sverige og Danmark. Denne tabellen gjengis også her:

Tabell 4.2. *Meierikostnad og meierimargin. NOK/kg 1986.*

	Norge	Sverige	Danmark
Meierimargin	1,27	1,09	0,44
Meierikostnad	1,29	1,12	0,51

Kilde: Hoveid, 1989.

Danmark skiller seg klart ut med lavere kostnader enn Norge/ Sverige. Sverige ligger lavere enn Norge, men forskjellen er liten. Det bør her bemerkes at tallene er 6 år gamle, og at generell kostnadsstigning og rasjonalisering/ effektivisering kan ha ført til at differansene er litt annerledes i dag.

Når det gjelder priser på meieriprodukter, finner Steen at det norske prisnivået ligger over EF-gjennomsnittet til tross for utstrakt subsidiering. Forskjellene er ikke så store som på kjøttprodukter. I tabellen nedenfor er egg slått sammen med meieriprodukter. (Gjengitt etter Steen.)

Tabell 4.3. *Prisnivåindeks melk, ost og egg. Prosent. 1988.*

EF-gjennomsnitt	Norge	Danmark
100	136	116

Kilde: SSB, 1990.

For **meieriindustrien** trekkes følgende konklusjoner:

Meierienes arbeidskraftkostneder pr. sysselsatt er på omlag samme nivå som flere av referanselandene. Allikevel ser det ut til at kostnadsnivået i norsk meieribruk er høyt. Dette har sammenheng med en svak kapitalproduktivitet i norske meierier. Meieribrukets konkurransemuligheter avgjøres først og fremst av politiske vedtak. Sterke merkevarer, naturlig skjerming og tradisjon for produktutvikling taler til norsk meieribruks fordel.

Under forutsetning av at råvareprisspørsmålet løses tilfredsstillende, finner Steen faktorer som taler for at norsk meieriindustri har muligheter til å klare konkurransen. Han nevner stikkordmessig forhold som:

- Relativt konsentrert produksjonsstruktur på aktuelle produkter.
- Konsernstruktur med muligheter til å treffe "nasjonale" beslutninger.

- Sterke innenlandske merker.
- Tradisjon og kompetanse for produktutvikling.
- Konkurransedyktige arbeidskraftskostnader.
- Etablert distribusjonsapparat.

På den annen side framholdes kostnadsforskjeller i norsk disfavør og svak kapitalproduktivitet i meieribruket som hovedbegrunnelse for at utgangspunktet ikke er det aller beste.

4.4. Kostnadskompensasjon og kostnader i meieribruket.

Denne rapporten av Hoveid (1989) drøfter hvorvidt kostnadene i meieribruket i Norge er for høye, og hvordan de i så fall kan reduseres. Marginer, kostnader og effektivitet i norsk meieriindustri sammenlignes med tilsvarende i Dansk, Svensk og Sveitsisk meieriindustri. Rapporten har til hensikt å skaffe data som grunnlag for politiske beslutninger og jordbruks-forhandlingene. Den vurderer ikke konkurranseforholdet mellom de enkelte lands meieriindustri.

Rapporten er meget detaljert, og det trekkes mange delkonklusjoner. I forhold til Danmark er kostnadene i Norge høye. I forhold til Sverige er differansene små, og kan for en stor del forklares med forhold som ikke går på kostnadseffektivitet.

Beregning av meierimargin og meierikostnader står sentralt i rapporten, og vi vil gjengi noen av tallene her selv om de også er tatt med i avsnitt 4.3.2.

Tabell 4.4. *Meierikostnad og meierimargin. NOK/kg 1986.*

	Norge	Sverige	Danmark
Meierimargin	1,27	1,09	0,44
Meierikostnad	1,29	1,12	0,51

Kilde: Hoveid, 1989.

Hoveid vurderer disse resultatene opp mot andre beregninger, og konkluderer med at meierikostnadene slik de er gjengitt i tabell 4.4 er rimelig konsistente med andre beregninger.

Se forøvrig kommentar til tallene i avsnitt 4.3.2.

Hoveid har beregnet lønnskostnadenes andel av meierikostnadene og lønnskostnader pr time. (Tabell 4.5.) Danmark skiller seg her markert ut.

Tabell 4.5. *Lønnskostnader i meieribruket. 1986. NOK.*

	Norge	Sverige	Danmark
Lønnskostnadsandel av meierikostnad	0,40	0,39	0,57
Lønnskostnad pr. time	97,92	104,43	92,56

Kilde: Hoveid, 1989.

Lønnskostnadene pr. time i norsk meieribruk var i 1986 lavere enn gjennomsnittlige lønnskostnader i industrien. I svensk meieribruk var forholdet omvendt. Hoveid konkluderer med at: Sett i forhold til lønnsnivået i industrien har norsk meieribruk relativt sett lavere lønnskostnader pr. time enn svensk meieribruk.

Lønnskostnadene utgjør en meget vesentlig del av totalkostnadene, og andelen var den samme i Norge og Sverige.

I det danske meieribruket synes også lønnskostnadene å spille en relativt stor rolle. Dette må ha bakgrunn i at andre kostnadsarter spiller en tilsvarende mindre rolle. Store kostnadsposter som emballasje og transport er relativt små i Danmark.

For ytterliger å illustrere arbeidsproduktiviteten, setter Hoveid opp en oversikt over antall sysselsatte pr. 1 mill. kg melk. Det bemerkes her at Sverige har en mer kostnadskrevende foredling enn Norge, mens foredlingen i Danmark er mindre kostnadskrevende enn i Norge.

Tabell 4.6. *Sysselsetting i forhold til behandlet melkemengde. 1986.*

	Norge	Sverige	Danmark
Antall sysselsatte pr. 1 mill. kg melk.	2,8	2,6	1,7

Kilde: Hoveid, 1989.

Konklusjonen på dette er at norsk meieridrift er mer arbeidsintensiv enn den svenske.

Hoveid mener at omsetningstjenesten (de tjenester meieribruket utfører) er mer omfattende i Norge enn i Sverige/Danmark, og at dette forklarer mye av forskjellene i margin og kostnader mellom Norge og sammenligningslandene.

Forskjellene kan skyldes naturgitte, økonomiske og politiske forhold som omsetningsforetakene ikke har kontroll over, blant annet:

- Fordelingen av salget på ulike varegrupper
- Produsentstrukturen
- Avstand mellom melkeproduksjonsområde og marked
- Transportmuligheter
- Kundestruktur

Andre forhold har foretakene mulighet til å påvirke:

- Vareutvalget
- Sesongvariasjon i melkemengden
- Ytelser til melkeprodusentene

Merkostnaden ved de omfattende ytelser i Norge er av Hoveid beregnet til å utgjøre omlag 0,12 NOK/kg i forhold til Danmark og 0,10 NOK/kg i forhold til Sverige.

Konklusjonen til Hoveid er at det er klare forskjeller i kostnader/effektivitet mellom Norge og Danmark, mens differansene mellom Norge og Sverige er små (5-10%).

Etter en vurdering av årsakene til dette, setter Hoveid bl. a.fram en påstand om at "Ineffektivitet i norsk meieribruk kan i noen grad føres tilbake på dårlig utnytting av kapital".

Store deler av kostnadsforskjellen i norsk disfavør kan, som påpekt ovenfor, tilskrives forhold som meieribruket ikke rår over. For egen del vil vi legge til at dette forklarer kostnadsforskjellene, men vil ikke kunne hjelpe norsk meieriindustri i en konkurransesituasjon.

5. Utdyping av problemstillingen.

Landbrukets foredlingsindustri har fram til i dag utviklet seg i et lukket marked, uten konkurranse fra utlandet.

Landbrukets foredlingsindustri er nært knyttet til norsk landbruk og norsk råvareproduksjon. Meieri- og kjøttindustrien får praktisk talt dekket 100% av råvarebehovet fra norsk produksjon.

Også eiermessig er det sterke bånd mellom landbruket og foredlingsindustrien. Norsk meieriindustri er 100% eiet av norske bønder. Innen kjøttsektoren er landbrukssamvirkets andel ca. 80% på slakteleddet og vel 40% innemfor foredling/distribusjon. Resten av bransjen utgjøres av en meget uensartet gruppe foretak, fra konserner som Orkla-Borregård via en lang rekke mellomstore aksjeselskaper
til små enkeltmannsforetak.

Et EF-medlemsskap vil påvirke næringsmiddelindustrien gjennom flere kanaler:

- Endringer i lovverk og forskrifter som regulerer produksjonsmetoder, produktsammensetning, produktinformasjon, eierforhold/fusjonsmuligheter m.v.

- Redusert prisnivå på råvarer og produkter.

- Nye markedsaktører slipper til - økt konkurranse.

- Redusert tilgang av norskproduserte råvarer.

Omfanget av norsk råvareproduksjon under EF-betingelser vil bli påvirket av det prisnivået norsk næringsmiddelindustri vil være stand til å holde på disse varene. I en konkurransesituasjon vil prisene på ferdigvarer i Norge bli avledet av prisene i EF.

Råvareprisene i Norge vil avhenge av hvor stor (eller liten) margin næringsmiddelindustrien i Norge trenger for å overleve.

I de beregningene som ligger bak vurderingen av omfanget av norsk kjøtt- og melkeproduksjon ved et EF-medlemsskap, er det forutsatt 30% kostnadsreduksjon i alle ledd i meieriindustrien. Det er forutsatt 20 - 30% reduksjon i kostnadsnivået i slakteleddet i kjøttindustrien. Dette må vi kunne se på som realistiske forutsetninger, tidsperspektivet tatt i betraktning. Vi må også kunne gå ut fra at bøndene som eiere vil gjøre alt som er mulig for å øke sin egen foredlingsindustri's konkurranseevne. Det står om avsetning og pris på egne produkter, og dermed om eget levebrød!

I de beregningene vedr. norsk kjøttproduksjon som er referert i kapittel 8 (Nersten m. fl., 1992) er det ikke sagt noe om kostnadene i foredlingsleddet. En har avledet oppgjørsprisen for slakt med utgangspunkt i engrospriser på helt slakt, og den nevnte kostnadsreduksjon i slakteleddet. I dette ressonnementet ligger det implisitt at norsk foredling er like kostnadseffektiv som i konkurrentlandet. Dersom dette ikke holder, vil produsentprisene for slakt bli lavere enn forutsatt.

Dersom oppgjørsprisene for råvarene blir forskjellig fra det som er forutsatt, eller jordbruket gjennom forhandlinger oppnår andre betingelser innenfor EF enn forutsatt, kan vi få et annet omfang av råvareproduksjonen, og dermed et annet utgangspunkt for foredlingsindustrien.

Foredlingsindustrien vil ha mulighet til å importere råvarer i en EF-situasjon. Hvorvidt dette vil være mulig i praksis, avhenger av industriens konkurranseevne og evne til å betale for disse råvarene. I prinsipp vil industrien måtte betale markedspris for råvarene i EF pluss fraktkostnader til Norge. Vi vil i kapittel 7 og 8 vurdere om det er sannsynlig at industrien vil bli i stand til å opprettholde høyt volum med basis i importert råvare, eller om foredlingsindustrien vil måtte redusere sitt volum i takt med reduksjonen i norsk råstoffproduksjon.

Landbrukets foredlingsindustri vil stå overfor endringer i rammebetingelsene også i en situasjon der Norge holdes utenfor EF. Stikkord som:

-generell deregulering av næringslivet
-økt tillit til markedet som samfunnsmessig styringsverktøy
-økt matvarehandel over landegrensene
-internasjonalisering av matvaner
-internasjonalisering av merkevaremarkedsføringen

kan illustrere dette. Det vil være nødvendig å skille mellom EF-konsekvenser og påvirkninger som vil komme uavhengig av EF
når foredlingsindustriens framtidige situasjon vurderes.

6. Metode for vurdering av konsekvenser.

I denne rapporten vil en vurdere meieri- og kjøttindustriens konkurransekraft i markedet og mulighet til å overleve i en ny konkurransesituasjon. Sentrale elementer i vurderingen vil være:

-Kostnadsnivå
-Produktkvalitet
-Markedsposisjon

Jeg vil søke å klarlegge konsekvensene av de endringene et EF-medlemsskap vil medføre ved å se på varestrømmen fra gård til forbruker.

- Hvilke nye alternativer for vareforsyning vil bli åpnet ved EF-medlemsskap?

- Hvilke ledd i kjeden vil få endrede betingelser eller settes i en ny konkurransesituasjon?

Deretter vil jeg vurdere i hvilken grad de eksisterende omsetningsledd vil være konkurransedyktige i den nye situasjonen og om de eventuelt vil ha mulighet til å bli konkurransedyktige.

Neste spørsmål vil være å se på hvilke konsekvenser dette vil få for anleggsstruktur, sysselsetting m.v., og endelig hvilke konsekvenser tilpassingen vil få for råvareleverandørene.

6.1. Nærmere om foredlingsindustrien og distribusjonskanalene.

For å kunne svare på problemstillingene ovenfor, er det nødvendig å se på hvilke ledd varestrømmen fra gård til forbruker går gjennom. Dette er skjematisk framstilt i figuren på neste side.

FIGUR 6.1

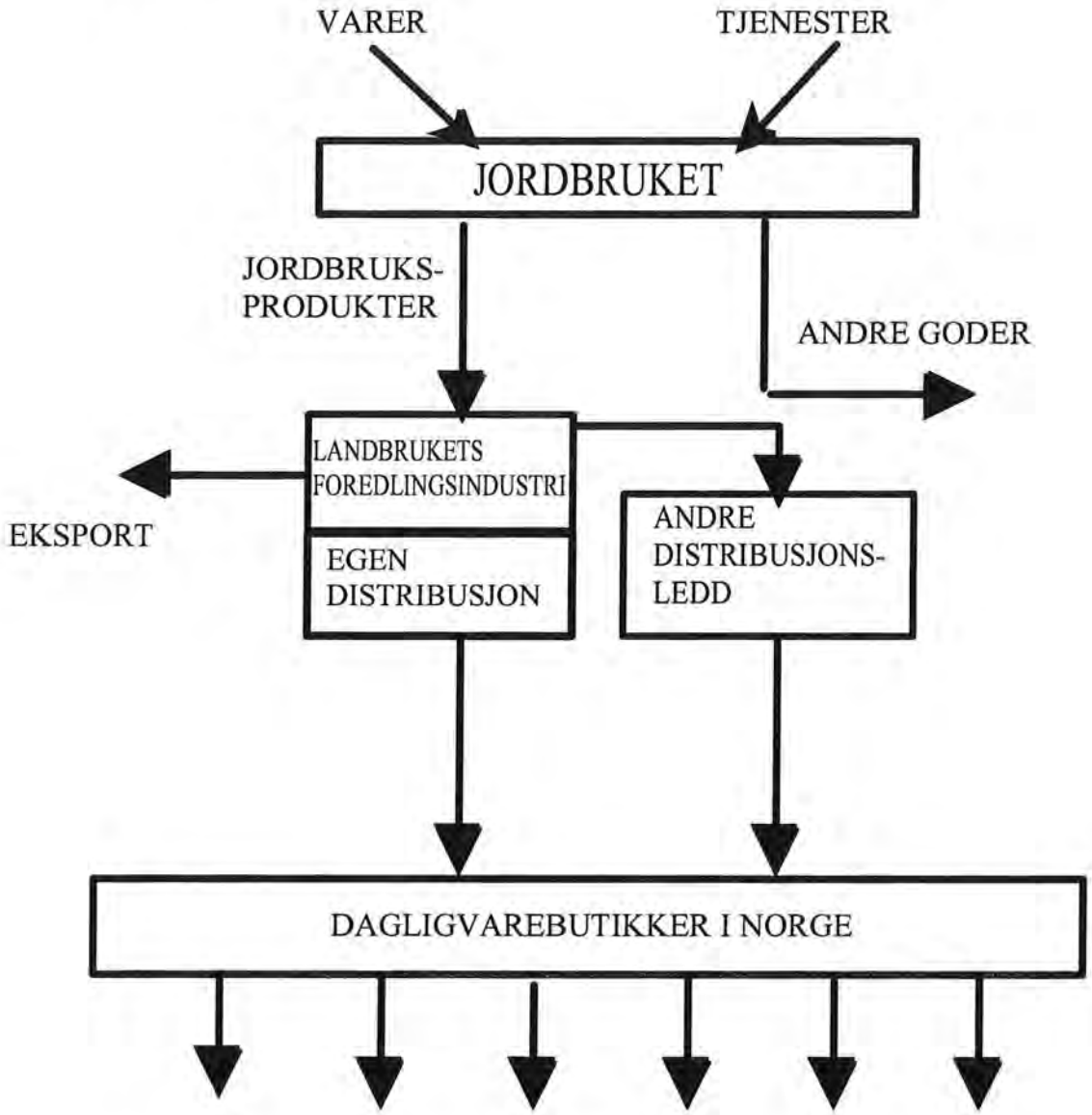

JORDBRUKSPRODUKTER:

- MELK
- LEVENDE DYR/FJØRFE
- EGG
- POTETER, GRØNNSAKER, FRUKT, BÆR
- KORN

ANDRE GODER:

- BOSETTING
- KULTURLANDSKAP
- BEREDSKAP

Figur 6.1. Varestrømmen fra jordbruket gjennom foredlingsindustrien og distribusjonsleddene fram til forbruket

Med jordbruksprodukter mener vi i denne sammenhengen de råvarene jordbruket leverer til foredlingsindustrien:

- Melk
- Levende dyr/fjørfe
- Egg
- Poteter, grønnsaker, frukt, bær
- Korn

Med andre goder forstår vi de samfunnsmessige goder som jordbruket/landbruket produserer, så som:

- Bosetting
- Kulturlandskap
- Beredskap
- m.v.

"Landbrukets foredlingsindustri" i figuren kan bestå av flere ledd som varen går gjennom. F. eks. kan slaktedyr passere gjennom et slakteri for deretter å bli solgt til en nedskjæringsbedrift og deretter bli solgt videre til en kjøttforedlingsbedrift før varen går gjennom foredlingsbedriftens egen distribusjon eller gjennom et distribusjonsledd eiet/kontrollert av andre, f. eks. en grossist.

FIGUR 6.2

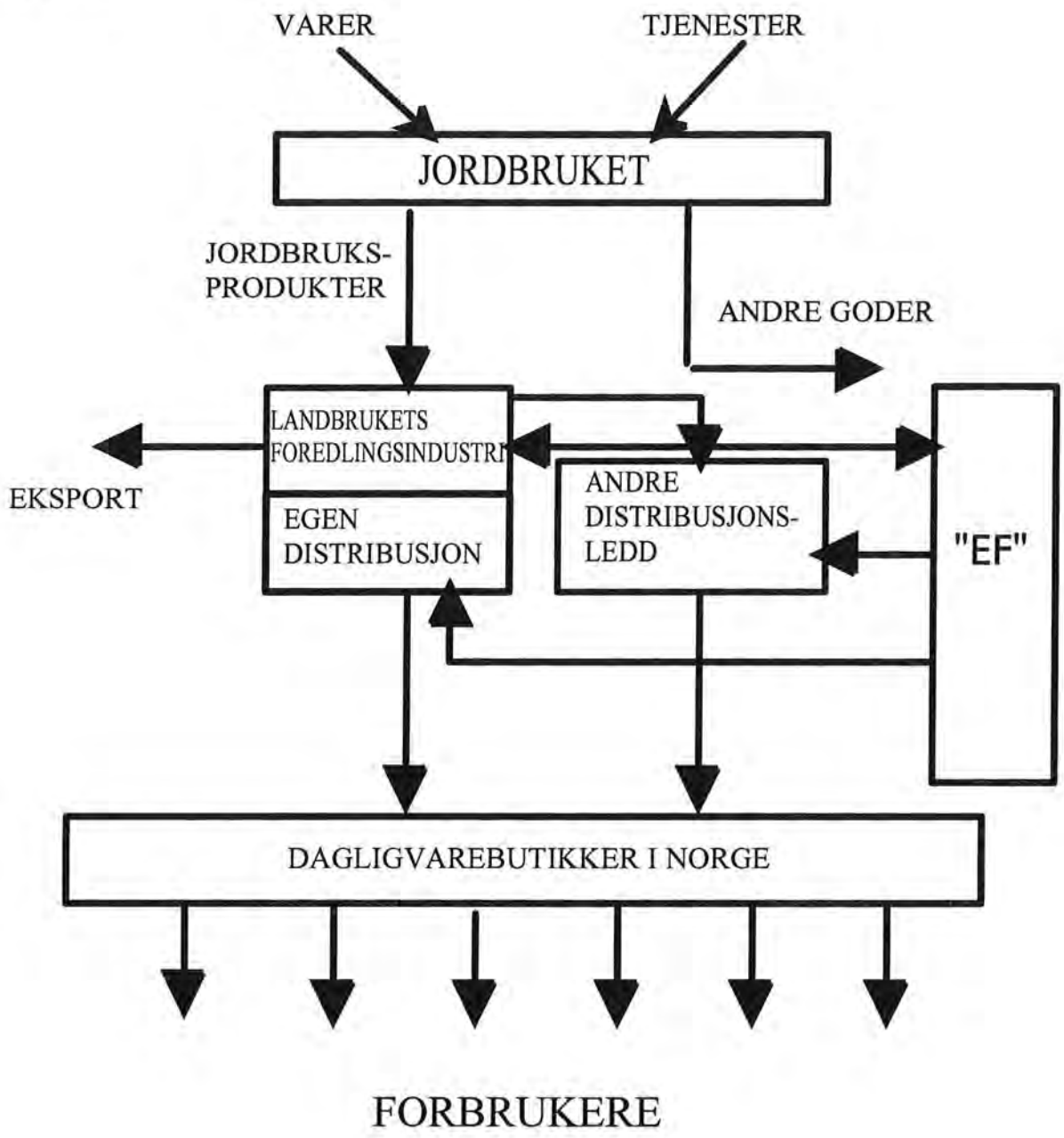

Figur 6.2. Varestrømmen ved EF-medlemskap

Ved et evt. EF-medlemsskap vil landbruket i Norge bli sterkt forandret, og dette vil i stor grad påvirke råvaretilførselen til landbrukets foredlingsindustri både når det gjelder pris og volum.

Samtidig åpnes nye muligheter for foredlingsindustrien gjennom importmuligheter for råvarer og halvfabrikata for videre bearbeiding samt ferdigvarer for distrubusjon gjennom egne distribusjonsledd. Denne importen vil konkurrere direkte med norske jordbruksprodukter, og her kan det ligge vanskelige avveininger for eierne av samvirkebedriftene.

Eksportmulighetene vil også bli bedre enn i dag, med fri vareflyt innenfor EF.

Muligheten for at det som i figuren er kalt "andre distribusjonsledd" kan kjøpe "EF-varer", er den effekten av EF-medlemsskap som setter landbrukets næringsmiddelindustri i en helt ny situasjon. Dette illustrerer at norsk foredlingsindustri kommer i en direkte konkurranse med industrien i andre EF-land. Med fri flyt av råvarer og fri flyt av ferdigprodukter, blir det i prinsippet ikke rom for større kostnader i norsk industri enn det konkurrentene har. Evt. merkostnader må i tilfelle kompenseres ved at norsk industri slår konkurrentene på andre områder som f. eks. kvalitet, service elller markedsføring.

Et EF-medlemsskap vil ikke påvirke det siste leddet i varestrømmen. Norske forbrukere vil fortsatt handle i dagligvarebutikker i Norge. Vi forutsetter videre at distribusjonen til disse butikkene vil skje med utgangspunkt i norske distribusjonsledd. Arbeidsplassene i disse leddene blir altså ikke satt under nytt press dersom vi ser distribusjonen samlet. Balansen mellom "egen distribusjon" og "andre distribusjonsledd" blir imidlertid sterkt påvirket.

Et EF-medlemsskap vil altså ha en helt annen effekt på foredlingsleddet enn på distribusjonsleddet. Det første blir mye mer utsatt enn det andre.

6.2. Har eierformen betydning for tilpassingen?

Steen, 1991 (FAFO-rapport nr. 125, side 130) drøfter hvorvidt eierformen, d.v.s. A/S eller A/L, kan tenkes å få betydning for tilpassingen i en ny konkurransesituasjon.

"De leverandøreide bedriftene vil ha eiere med motstridende interesser i forhold til bearbeidingsleddet. Som leverandører har de interesser av høye priser på sine leveranser, som eiere har de motsatte interesser. For "vanlige" eiere er interessene kun knyttet til framtiden for foredlingsindustrien og derfor mer i samsvar med arbeidstakernes interesser."

Denne påstanden kan synes å være snudd på hodet. I en presset konkurransesituasjon vil sannsynligvis eierne av en samvirkebedrift være mer opptatt av bedriftens framtid på lang sikt enn eierne av et A/S. Dermed vil A/L eierne ha interesser som i større grad faller sammen med de ansattes interesser enn eierne av A/S.

Jeg vil anta at vi står overfor følgende sammenheng:

Samvirkemedlemmene (som bedriftseiere betraktet) har i bunn og grunn samme mål for sitt eierskap som eierne av aksjeselskaper. Målet er størst mulig egennytte - størst mulig økonomisk utbytte av sitt eierskap. Begge typer av eiere ønsker å drive sin industri så "godt" som mulig. Begge grupper står overfor dillemmaet om hvorvidt utbyttet skal tas ut kortsiktig eller forbli i bedriften for å styrke bedriften og gi utsikt til større utbytte på lang sikt.

Fordelingskriteriet for delingen av utbyttet mellom eierne er imidlertid forskjellig. Den ene gruppa fordeler i forhold til innskutt kapital. Denne gruppa har maksimering av egenkapitalavkastning som mål. Den andre gruppa fordeler utbyttet i forhold til levert råvarekvantum. Denne gruppa har maksimering av råvarepris som mål.

Eierne av en samvirkebedrift er i en situasjon der bedriftens konkurranseevne og evne til å betale utbytte (gode råvarepriser) avgjør hele hans framtidige inntektssituasjon. For en

aksjeeier er som oftest avkastning på innskutt kapital bare en mindre del av inntektsgrunnlaget, og bedriftens utvikling på lang sikt av mindre betydning. Det kan være interessant å ta ut kortsiktig utbytte dersom de langsiktige mulighetene uansett synes dårlige.

7. Meieriindustrien.

7.1 Utviklingen i primærproduksjonen.

Beregninger foretatt av NILF utgitt av Landbrukets Utredningskontor som rapport 2/92 (Nersten m. fl., 1992) viser at en må opp mot bruksstørrelser på ca. 40 Årskyr for å få tilfredsstillende økonomi. Gunstigere forutsetninger m. h. p. ytelsesnivå, høyere kraftforandel m. v. kan gi bedre økonomi også på mindre bruksstørrelser. De større brukene vil likevel komme bedre ut, noe som skulle tilsi at tilpasningen på lengre sikt vil gå i retning av bruksstørrelser over 30-40 kyr.

Beregningene bygger på et prisnivå for melk i Norge som tar utgangspunkt i pris i eksportlandet (Danmark). Det er beregnet tillegg for transport til Norge. Det er videre anslått et pris-tillegg som følge av "risikokostnader"/lite marked. Dette tillegget er satt såvidt høyt som 10% for Østlandet/Agder/ Rogaland, 20% for Vestlandet/Trøndelag og 50% for Nord-Norge.

Videre er det forutsatt 30% reduksjon av kostnadene i foredlings- og distribusjonsleddet i Norge.

Basert på disse forutsetningene og andre forutsetninger vedr. primærproduksjonen som forfatterne mener er "rimelig realistiske" er det beregnet et "basisalternativ" for melkeproduksjonen. For enkelte forhold er det vanskelig å gi eksakte forutsetninger. Det er derfor også beregnet et "beste alternativ" der det som ansees som de gunstigste forutsetningene er lagt til grunn. Dette alternativet må sees på som et ytterpunkt, og vil for mange faktorer sannsynligvis vise et for høyt nivå i forhold til hva som er realistisk.

Tabell 7.1. *Melkeproduksjon ved en tilpassing til EF's felles landbrukspolitikk, sammenlignet med dagens norske nivå. (Mill. liter)*

	Basis-alternativ EF	Beste alternativ EF	Norsk nivå 1990
Melkeprod.	922	1649	1863

Kilde: Nersten m. fl., 1992.

Forbruket av konsummelk var til sammenligning ca. 760 mill liter i 1990. I Nersten m. fl., 1992 er det beregnet en økning i forbruket til ca. 800 mill liter.

Hvor stor totalproduksjonen av melk vil bli, er i første rekke avhengig av meieriindustriens evne til å betale for melka. Dette avhenger igjen av de enkelte meieriproduktenes konkurransedyktighet i merkedet og av kostnadene i foredlingsleddet.

7.2. Meieriproduktenes konkurransedyktighet.

Norske meieriprodukter har gjennomgående en meget høy kvalitet, og har en sterk posisjon i det norske markedet. I sortimentet finner vi en rekke produkter som er spesielt tilpasset det norske markedet og norske smaksvaner, og der vi kan anta at konkurrerende importvare vil bli oppfattet som "fremmed" i forhold til norske smaksvaner. Endelig finnes produkter som er spesielle for Norge, og der sannsynligheten for at utenlandske firmaer vil ta opp konkurransen er liten, iallfall i første omgang.

Det har vært ført en bevisst merkevarestrategi, og meieribruket har ett samlende varemerke med sterk sentral styring av såvel produktkvalitet som design og markedsføring. Dette vil utvilsomt representere en styrke i en situasjon der utenlandske konkurrenter angriper det norske meierivaremarkedet.

Norske Meierier har vurdert de ulike produktgruppenes konkurransekraft i en EF-situasjon. Detaljer fra denne utredningen har desverre ikke vært tilgjengelig. Vi må imidlertid kunne anta at pris/økonomi vil være den største ulempen for de norske

produktene i en konkurransesituasjon, og kvalitet og posisjon i markedet den største styrken.

En samlet vurdering av konkurransekraften til de enkelte produktgruppene må inneholde en vurdering av alla faktorer som betyr noe i konkurransen. Pris/økonomi vil veie tyngst på den negative sida, mens kvalitet i vid forstand samt en sterk utgangsposisjon i markedet vil kunne veie tungt på den positive sida. Som nevnt vil norske spesialiteter stå sterkt i utgangspunktet. Basert på samtaler med sentrale medarbeidere i Norske Meierier samt egne vurderinger er meieriproduktene gruppert etter konkurransemuligheter i det norske markedet i en EF-situasjon.

Sterk posisjon:	Norske spesialiteter som brunost, prim, gamalost og pultost. Jarlsbergost Bremykt.
Likeverdig:	Flytende produkter (Sømelk, fløte, surmelk, rømme) Flere gulosttyper med sterk markedsposisjon (Norvegiaost, ridderost m. fl.)
Svak posisjon:	Ostetyper der utenlandske produkter har en betydelig posisjon allerede (Muggoster, matlagingsost) Smelteost Smør

Typiske industriprodukter som tørrmelk og kasein vil sannsynligvis være svært konkurranseutsatt i en EF-situasjon.

7.3. Kostnadene i meieriindustrien.

En sammenligning av kostnadene i norsk meieriindustri med kostnadene hos potensielle konkurrenter vil måtte by på en lang rekke problemer. Ulike regnskapsprinsipper, ulike organisasjonsforhold, ulik videreforedlingsgrad og ulik handtering av datterbedrifter i regnskapene er noen av de feilkilder som det er vanskelig å komme til bunns i. Videre vil det også være ulik praksis med hensyn til å splitte opp kostnadene i kostnadsarter eller fordele kostnadene på kostnadssteder. Til tross for disse sammenligningsproblemene, vil vi presentere det tallmaterialet som det har vært mulig å få tak i. Dersom det avdekkes store forskjeller mellom landene, bør det på dette grunnlaget være mulig å si noe om kostnadsnivået, mens konstatering av mindre forskjeller i kostnadstallene ikke bør tillegges betydning.

Det antas at dansk meieriindustri vil representere den største konkurranseutfordringen for norsk meieriindustri ved et EF-medlemsskap. I denne undersøkelsen har vi også funnet det interessant å ta med svenske tall.

Kostnadsnivået i det vi må kunne kalle en eksportorientert dansk meieribedrift, er illustrert gjennom tall fra MD Foods.

Som "representant" for Sverige er valgt Arla som omfatter 65% av Sverige basert på innveid melkemengde.

Norsk kostnadsnivå er illustrert ved tall fra regnskapet for Riksoppgjøret. Dette representerer på en måte gjennomsnittatall, og det er grunn til å anta at en gjennomgang av regnskapene for de enkelte meieriselskapene vil vise eksempler på både lavere og høyere kostnader.

Tabell 7.2. *Kostnadsnivå i dansk, svensk og norsk meieri-industri illustrert ved regnskapstall for 1990 for MD Foods, Arla og Norske Meierier. Tallene er omregnet etter kurs på DKK = 101 og SEK = 107. Tallene i parentes framkommer etter at visse omregninger/tilpassinger er foretatt. (Se kommentarer på neste side.) Det er disse tallene som gir det beste sammenligningsgrunnlaget selskapene i mellom.*

	MD Foods	Arla	NM
Innveid melk. Mill.l.	2.935	2.072	1.863
Antall ansatte	5.700	5.200	5.000
Inntekter/kostnader	øre/l	øre/l	øre/l
Salg meieriprod	409	504	455
Salg annet	41	68	?
Kjøp melk *)	276	309	276
Emballasje	19	36	32
Annet varekjøp	95	57	10
Bruttofortjeneste	60	170	
Personalkostnader	27	79 (62)	49(56)
Transport/frakter	9**)	16	43**)(36)
Energi	5	10	8
Vedlikehold/reparasjon	5	11	9
Markedsføring	3	16	17
Kontor/administrasjon	3	6	
Avskrivn./finanskostn.	3***)	13	25
Diverse	4	18	2
Sum kostnader	59	169 (135)	153
Resultat	2	0	

Kilde: Årsberetning MD Foods 1990/91.
Årsredovisning Arla 1990/91.
Norske Meierier: Årsmelding og regnskap 1990.

*) Inklusive etterbetaling. Eksklusive tilskuddsordninger.
**) Inklusive personalkostnader tilknyttet egentransport.
***) Tallet er sum av avskrivninger 8 øre/l og finansinntekter 5 øre/l.

7.3.1. Kommentarer til tabellen.

Tallene for MD Foods omfatter kostnader vedr. melkeinnsamling, bearbeiding og markedsføring i Danmark. Datterselskaper i utlandet er ikke med i tallene.

MD anvender en meget stor andel av mottatt melk til produksjon av ost, smør og andre industriprodukter. Konsummelkomsetningen utgjorde bare 15% av volumet i 1990.

MD hadde i 1990 en eksportandel på 54% regnet på verdibasis.

Tallene for ARLA er inklusive datterselskaper. Det foreligger ikke kostnadstall fordelt på kostnadsarter for Arla ek. førening. Dette ville ha vært et mer riktig uttrykk for kostnadene i svensk meieriindustri. Av totalkostnadene i tabell 7.2 som utgjør 169 øre/liter, kan imidlertid 20% eller ca. 34 øre/liter henføres til datterselskaper. Vi står da igjen med en meierikostnad på 135 øre/liter.

For posten personalkostnader har det vært mulig å trekke ut datterselskapenes andel. Meierikostnaden utgjør 62 øre/liter.

Antall ansatte knyttet til meierivirksomheten er ca. 5.200.

Arla hadde i 1990 en komsummelkandel på 40%.

Som nevnt er tallene for Norske Meierier hentet fra regnskapet for riksoppgjøret. Dette omfatter meierivirksomheten.

En del av betalingen for melk kommer fra fortjeneste på virksomhet utenom det som inngår i riksoppgjøret. Denne omsetningen er ikke med i tabell 7.2, mens melkeprisen er inklusive det beløpet som fortjeneste på denne virksomheten gir i tilskudd til melkeprisen. Det gir derfor ikke mening å beregne bruttofortjeneste og resultat ut fra de tallene som er stilt opp i tabellen.

Tallene for NM er eksklusive Norsk Iskrem.

Konsummelkandelen i NM er 40%, samme nivå som i Arla.

7.3.2. Sammenligning mellom MD Foods, Arla og NM.

Målt ut fra innveid melkemengde, er Arla litt større enn hele meieribruket i Norge (10% større). MD Foods er omlag 50% større enn Arla/NM.

Ser vi på antall ansatte i forhold til behandlet melkemengde, finner vi følgende tall for antall ansatte pr. 1 mill. l melk:

Tabell 7.3. *Sysselsetting i forhold til behandlet melkemengde.*

	NM	Arla	MD Foods
Antall sysselsatte pr. 1 mill. l melk.	2,7	2,5	1,9

Ser vi på hva salg av meieriprodukter innbringer pr liter melk, finner vi at Sverige har det høyeste nivået, vel 10% over Norge. Som tidligere nevnt er andelen konsummelk den samme i Arla og NM. Hvorvidt det er andre forskjeller av betydning i produktmiksen, er ikke undersøkt nærmere. Imidlertid kan tallene tyde på at prisnivået for meieriprodukter var vel så høyt i Sverige som i Norge. (Målt etter meieriets salgspriser.)

Det skal her bemerkes at tallmaterialet stammer fra 1990 (1990/91), og at prisnivået for meieriprodukter i Sverige har gått ned de siste årene.

At MD kommer lavest ut i salgsverdi pr liter melk, er ikke overraskende sett på bakgrunn av den lave andelen av konsummelk, og at en stor del av produksjonen selges på verdensmarkedet. Det er kanskje grunn til å legge merke til at salgsverdi pr liter melk i MD bare er 10% lavere enn i NM.

Posten "salg annet" forteller noe om i hvilken grad salg av ikke melkebaserte produkter inngår i tallene, men det gir ingen mening å kommentere forskjeller mellom landene. Det har heller ikke vært mulig å framskaffe relevante tall for det norske meieribruket.

Ser vi på meierienes utbetalingspris pr. liter innveid melk, finner vi at Arla lå høyest. Det er grunn til å legge merke til at NM og MD lå på samme nivå når det gjelderi utbetaling for melka, selv om MD hadde (og har) en lavere komsummelkandel enn NM og en stor eksportandel, mens NM har over 90% av sin omsetning på det beskyttede norske markedet.

Dersom vi regner ut hvor stor andel av posten "salg meieri-produkter" som går tilgake til bonden i form av betaling for melk, finner vi følgende andeler:

MD Foods: 67%
Arla: 61%
NM: 61%

Emballasjekostnadene er omlag like store i Arla og NM. MD har lavere kostnader, men også en langt mindre emballasjekrevende produktmiks.

Annet varekjøp omfatter innkjøp av handelsvarer (produkter for videresalg) og innkjøp av forbruksvarer. Det har ikke vært mulig å klarlegge hvorfor MD's tall er så høyt som det er, men det kan skyldes at denne posten i MD's regnskap inneholder varekjøp som er postert andre steder i de andre selskapenes regnskaper. Dersom dette er tilfelle, medfører det at MD's tall for "sum kostnader" er noe for lavt.

Ser vi på de totale kostnadene pr. liter melk, finner vi som ventet at MD ligger langt under de to andre. Selskapet har innrettet sin kostnadsstruktur mot effektiv produksjon og salg på verdensmarkedet, mens Arla og NM i hovedsak selger på sine hjemmemarkeder. Produktmiksen kan også forklare noe av forskjellene.

En sammenligning mellom MD og NM viser at danskene ligger lavest på samtlige kostnadsarter. Det er spesielt grunn til å merke seg postene markedsføring/kontor/administrasjon og ikke minst kapitalkostnader der forskjellen er spesielt stor. Vi må bare konstatere at kostnadsnivået i Danmark er et helt annet enn i Norge, og at det med utgangspunkt i naturgitte norske forhold neppe er mulig å komme ned på dansk nivå.

En sammenligning mellom NM og Arla viser at Sverige ligger omlag 10% lavere enn Norge i kostnader pr. liter melk. Sammenligningsgrunnlaget er 153 øre/liter i Norge mot 135 øre/liter i Sverige. Denne forskjellen må kunne karakteriseres som forholdsvis liten, spesielt sett på bakgrunn av at hele det norske meierisamvirket inngår i de norske tallene.

Ulike kostnadsfordelingsmetoder gjør det vanskelig å sammenligne de to viktige postene personalkostnader og transportkostnader. (Se fotnote til tabell 7.2.) Dersom vi ser på summen av disse to postene, finner vi at kostnadene i Arla er 78 øre/liter mot 92 øre/liter i NM.

I de norske transportkostnadene inngår lønn til ca. 650 årsverk egenansatte transportarbeidere. Dersom vi korrigerer for dette, får vi en personalkostnad på 56 øre/l i Norge mot 62 øre/l i Sverige. Imidlertid vil det fortsatt være usikker-het knyttet til ulike regnskapsprinsipper, og en mulighet for at det norske transportkostnadstallet fortsatt inneholder en større andel personalkostnader enn det svenske. (Lønn til innleide transportører posteres som transportkostnad.)

Posten avskrivn./finanskostn. viser stor forskjell i norsk disfavør. De høye kapitalkostnadene synes å være et særnorsk fenomen. Det samme forholdet ble funnet i slakterisammenligningen. De store kapitalkostnadene representerer en utfordring som bør taes alvorlig uansett hvilken situasjon vi kommer i i forhold til EF.

Posten diverse representerer et betydelig beløp i Arla's regnskap. Det har ikke vært mulig å klarlegge hva som skjuler seg i denne sekkeposten.

7.3.3. Vurdering av tallmaterialet i forhold til tidligere undersøkelser.

Selv om datagrunnlaget til dels stammer fra forskjellige kilder, vil det være av interesse å sammenholde de kostnadstall som er funnet i denne undersøkelsen med de tall som Hoveid (1989) fant. Disse er referert i avsnitt 4.4.

(I denne undersøkelsen er arbeidsforbruk og kostnader beregnet pr. liter, mens Hoveid har beregnet tilsvarende pr. kg. Den lille unøyaktigheten som ligger i dette, vil ikke bety noe sett i forhold til andre feilkilder.)

Dersom vi lar Arla og MD Foods stå som representant for henholdsvis Sverige og Danmark, får vi følgende sammenstilling når det gjelder arbeidsproduktivitet.

Tabell 7.4. *Antall sysselsatte pr. 1 mill. kg melk.*

	Norge	Sverige	Danmark
Denne undersøkelsen	2,7	2,5	1,9
Hoveid (1989)	2,8	2,6	1,7

Vi må kunne si at det er forholdsvis god overensstemmelse mellom resultatene av de to undersøkelsene.

Sammenstiller vi de kostnadstall som er funnet i denne undersøkelsen med Hoveid's tall for meierikostnader, blir bildet som følger:

Tabell 7.5. *Meierikostnader pr. kg (liter) melk. Relative tall i parentes, Norge=100.*

	Norge	Sverige	Danmark
Denne undersøkelsen	1,53 (100)	1,35 (88)	0,59 (39)
Hoveid (1989)	1,29 (100)	1,12 (87)	0,51 (40)

Nivået er høyere i denne undersøkelsen enn i Hoveid's undersøkelse basert på 1986-tall. Dette skyldes i hovedsak inflasjonen i perioden 1986 til 1990/91.

Også her må vi kunne si at sammenfallet mellom de to undersøkelsene er god. Konklusjonen blir dermed at de regnskapstall som er trukket fram i denne undersøkelsen, gir et rimelig korrekt bilde av kostnadsnivået i meieriindustrien i de aktuelle land.

7.4. Sammenfatning og konklusjon.

Svensk meieriindustri har, i likhet med den norske, i hovedsak arbeidet på hjemmemarkedet.

Tar vi hensyn til at ytelser til produsentene er mer omfattende i Norge enn i Sverige, finner vi at forskjellen i kostnadsnivå i svensk og norsk meieriindustri er liten. Det er vel også sannsynlig at Arla ligger bedre enn det svenske gjennomsnittet, mens de norske tallene jo representerer landsgjennomsnittet.

Ved et evt. EF-medlensskap for Norge og Sverige er det lite sannsynlig at svensk meieriindustri vil være i stand til å styrke sin konkurransekraft raskere enn den norske. Svensk meieriindustri synes dermed ikke å representere noen konkurransetrussel av betydning i en EF-situasjon.

Dansk meieriindustri har tradisjonelt vært eksportrettet, og har hatt som målsetting å konkurrere i verdenstoppen.

Selv om en del av de kostnadsforskjeller som er funnet, skyldes ulikheter i produktmiks, må vi konkludere med at dansk meieriindustri har et kostnadsnivå som ligger på omlag halvparten av det norske. Dette skyldes dels naturgitte forhold, dels politiske beslutninger og dels industriens egne beslutninger.

Ved et norsk EF-medlemsskap vil danske meieriselskaper av typen MD Foods kunne gå inn på det norske markedet med betydelig konkurransekraft. Dette gjelder spesielt

produktgrupper som gul ost og smør, der danskene allerede har en stor eksport. Vi må konstatere at vi ikke vil kunne klare denne konkurransen dersom vi baserer oss på å konkurrere på kostnader/pris alene!

Det vil antagelig være mulig for norsk meieriindustri å beholde konsummelksalget. Her vil transportkostnadene utgjøre en viss beskyttelsesbarriere. Det vil neppe være mulig å ta ut "overpris" for komsummelk slik som i dag og bruke denne fortjenesten til å subsidiere andre produksjoner.

I en EF-situasjon vil omfanget av norsk melkeproduksjon bli bestemt av hvilke mengder produkter norsk meieriindustri klarer å avsette i konkurranse med importvarer, og hvilke priser industrien vil være i stand til å betale for melka.

Basert på 30% reduksjom av kostnadene i foredlingsleddet i forhold til i dag, vil det bli mulig å holde en utbetalingspris som gir grunnlag for en viss melkeproduksjon i Norge. (Nersten m. fl., 1992, se tabell 7.1). Dette er basert på antatt pris i Norge på importert konsummelk.

Det er neppe grunn til å tro at utbetalingsprisen kan heves (og produksjonen i Norge økes) gjennom å selge ost/smør i konkurranse med danskene. En ser i dette ressonnementet bort fra salg av norske spesialiteter, som sannsynligvis vil kunne forsvare en viss markedsandel.

Det mest sannsynlige alternativet blir dermed at vi vil ende opp med en norsk melkeproduksjon noe over det norske komsummelkforbruket, og en meieriindustri som er tilpasset jobben med å handtere denne mengden.

Det kan kanskje antydes en mengde på 900 til 1.000 mill liter hvorav ca. 800 mill. liter går til konsum.

Nersten m. fl., 1992 konkluderer med at melkeproduksjonen vil reduseres med 50% i forhold til i dag, og vi vil få igjen maksimum 4.000 driftsenheter. Reduksjonen vil bli

prosentvis størst i Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og Nord-Norge. Denne sterke reduksjonen i produksjon, sammen med krav om betydelig kostnadssenking i mottak og behandling av melka, vil sannsynligvis føre til at det ikke blir mulig å beholde et mottaksapparat for melk i de "dårligste" produksjonsområdene. Samtidig vil det være interessant for industrien å øke melkeproduksjonen i de "gode" områdene, for derved å kunne senke enhetskostnadene. Dette vil i særdeleshet gjelde det sentrale Østlandet, der det er et betydelig marked innenfor en forholdsvis kort transportradius.

Norsk meieriindustri (eksklusive iskrem) representerer i dag ca. 5.000 arbeidsplasser, hvorav ca. 2.000 er knyttet til konsummelkomsetningen. Vi må anta at krav om 30% reduksjon av kostnadene i konsummelkomsetningen også vil medføre 30% reduksjon i antall sysselsatte.

Konsummelkomsetningen vil dermed representere ca. 1.400-1.500 arbeidsplasser i en EF-situasjon. I tillegg vil det kunne bli inntil 500 arbeidsplasser knyttet til produksjon av diverse konkurransedyktige produkter (brunost, jarlsbergost, m. fl.) basert på et melkevolum på inntil 200 mill. liter.

I tillegg kommer en større eller mindre del av iskremindustrien som i dag representerer omlag 1.000 arbeids-plasser. Iskremindustrien er ikke vurdert i denne rapporten.

I og med at arbeidsplassene i hovedsak vil være knyttet til komsummelkbehandling, en produktgruppe der transportkostnadene har stor betydning, vil arbeidsplassene få en relativt større konsentrasjon i det sentrale Østlandsområdet enn i dag. Nedbyggingen vil bli sterkest i utkantområdene på Østlandet, på Vestlandet, i Trøndelag og i Nord-Norge. Rogaland, der de naturgitte forhold for melkeproduksjon er best, vil sannsynligvis kunne opprettholde en viss produksjon av spesialprodukter, i tillegg til konsummelk for lokalt marked.

8. Kjøttindustrien.

8.1. Utviklingen i primærproduksjonen.

NILF's beregninger (Nersten m. fl., 1992) viser en kraftig nedgang i kjøttproduksjonen i Norge i en EF-situasjon basert på de forutsetningene som er benyttet.

På samme måte som for melk, er prisnivået i Norge avledet av EF-prisene. Det er forutsatt 20 - 30% kostnadsreduksjon i slakteleddet i forhold til dagens kostnadsnivå.

Kostnader i skjæring og videreforedling av kjøtt er imidlertid ikke lagt inn i vurderingen, da det er tatt utgangspunkt i engrospris for hele slakt. Disse kostnadene er høyere i Norge enn i EF. Dette betyr at importerte ferdigvarer kan presse engrosprisene på norskprodusert kjøtt (og dermed også produsentprisene) lenger ned enn det som er forutsatt i beregningene. Dette vil redusere muligheten for norsk kjøttproduksjon ytterligere.

En viss mengde storfekjøtt vil bli produsert på melkeproduksjonsbruk, og denne produksjonen vil finne sted uavhengig av økonomien i den spesialiserte storfekjøttproduksjonen så lenge det produseres melk.

Både spesialisert storfekjøttproduksjon, sauekjøttproduksjon og svinekjøttproduksjon vil få store problemer med å tilpasse seg. Basisalternativet gir noe norsk storfekjøttproduksjon, mens sau og svin ikke blir produsert.

Spesielt svinekjøttproduksjonen er følsom for endringer i forutsetningene. I "bestealternativet" får vi en svinekjøttproduksjon som er betydelig større enn dagens produksjon, mens sauekjøttproduksjonen kommer opp på omlag halvparten av dagens produksjon og storfekjøttproduksjonen nærmer seg dagens nivå. (Svinekjøttproduksjonen er basert på en forbruksøkning i Norge på grunn av at svinekjøtt styrker sin konkurranseevne i forhold til de andre kjøttslagene.)

Tabell 8.1. *Kjøttproduksjon ved en tilpassing til EF's felles landbrukspolitikk, sammenlignet med dagens norske nivå. (Mill. kg.)*

	Basis-alternativ EF	Beste alternativ EF	Norsk nivå 1990
Storfekjøtt	40	71	82
Svinekjøtt	0	109	82
Sauekjøtt	0	13	24

Kilde: Nersten m. fl., 1992

Modellberegningene slår ut i en "enten eller" situasjon. I praksis vil tilpassingen ligge et sted mellom ytterpunktene som er illustrert i tabell 8.1. Produsentene vil være ulike når det gjelder dyktighet, kostnader, krav til inntekt osv. Cappelen m. fl., 1992 tolker resultatene ovenfor, og legger en halvering av norsk kjøttproduksjon til grunn i sine beregninger av samfunnsøkonomiske virkninger av et EF-tilpasset jordbruk. Dette kan synes som en usikker, men rimelig konklusjon, dersom vi ser bort fra muligheten av at import av ferdigvarer kan presse oppgjørsprisene under det nivå som Nersten m. fl., 1992 forutsetter.

8.2. Kjøttproduktenes konkurransedyktighet.

Det foreligger ingen konkrete undersøkelser på enkeltprodukters eller produktgruppers komkurransemuligheter i en EF-situasjon. Det som sies nedenfor, er basert på forfatterens egne vurderinger og generelle betraktninger.

Situasjonen i kjøttvaremarkedet i Norge er på mange måter forskjellig fra situasjonen i markedet for meieriprodukter. Markedet preges av mange varemerker i konkurranse med hverandre. Produsentsamvirket har en sterk posisjon med en markedsandel på vel 40%, men dette har ikke vært tilstrekkelig til å kunne gjennomføre en samlet norsk markedsstrategi for kjøttvarer.

Det må kunne sies at norske kjøttvarer gjennomgående har en høy kvalitet, men bildet er mye mer nyansert enn på meierisida. Det finnes ingen samlende "nasjonal kvalitets-strategi" bak markedsføringen av kjøttvarer i Norge.

De enkelte merkevareleverandørene har valgt ulik grad av kvalitetsprofilering i sin markedsføring. Begrepet "norske kjøttvarer" har ikke den samme posisjon i folks bevissthet som "norske meierivarer". Den posisjonen som norsk lammekjøtt har oppnådd, er muligens et unntak fra dette.

Det synes å være en utbredt oppfatning at Norges gunstige situasjon når det gjelder forhold som:

- dyrehelse/husdyrsykdommer
- levevilkår for husdyr
- bruk av medisiner og fôrtilsetninger
- tilsetningsstoffer i kjøttprodukter

kan være grunnlag for en nasjonal kvalitetsstrategi. ("Ren mat"-konseptet.) Imidlertid befinner denne saken seg foreløpig på ide-stadiet. Det vil uansett hva som skjer være en lang vei å gå fra det eventuelt oppnås enighet om en nasjonal kvalitetsstrategi for kjøttvarer til denne strategien har gitt resultater i markedet i form av preferanse for norske produkter.

En norsk spesialitet som spekemat har en sterk posisjon i markedet. Sannsynligheten er liten for at utenlandsk kjøtt-industri vil ta opp konkurransen, iallfall i første omgang.

Norsk lammekjøtt vil også ha en sterk posisjon i forhold til utenlandsk konkurranse. Imidlertid er lammekjøtt ei varegruppe som vil falle ut på grunn av høy pris dersom det ikke blir mulig å opprettholde spesielle tilskuddsordninger.

Øvrige produktgrupper vil ha en mer eller mindre svak posisjon
i markedet i forhold til importerte kjøttvarer.

8.3. Kostnadene i kjøttindustrien.

Det er ikke mulig å framskaffe kostnadstall som viser et helt korrekt bilde av kostnadsnivået i Norge i forhold til EF. I praksis har det vist seg vanskelig å få tak i tallmateriale utover det som er gjengitt i årsmeldingene, og dette gir ikke grunnlag for en detaljert analyse. Allikevel har en valgt å sette kostnadsdata fra norsk slakterisamvirke opp mot tall fra et dansk slakteri. Hensikten med dette er å undersøke om det finnes store forskjeller i kostnadsnivået.

Vi må kunne anta at Danmark vil bli viktigste konkurrentland på kjøttvarer i en EF-situasjon. Det er valgt å bruke tall fra Steff-Houlberg Slagteriene i Danmark. Med den skarpe konkurranse som finnes mellom de ulike danske slakterier/ kjøttforedlingsbedrifter både innenlands og på eksport-markedene, må vi kunne anta at det ikke er særlig store forskjeller i kostnadsnivå mellom Steff-Houlberg og de andre danske kjøttforedlingsbedriftene.

Dansk kjøttproduksjon generelt, og spesielt svinekjøttproduksjonen, er ekstremt eksportrettet. Danskene har tatt mål av seg til å konkurrere i verdenstoppen, og har innrettet hele produksjonskjeden "fra jord til bord" etter dette. Konkurransekraft basert på pris og kvalitet på produktene har vært hovedmålsettingen. Det er ikke mer enn naturlig at dette fører til en helt annen produksjonsstruktur i alle ledd og en helt annen kostnadseffektivitet enn det vi har i Norge. Hos oss har det, iallfall så langt, vært bred enighet om at ganske andre målsettinger enn kostnadseffektivitet skal prioriteres.

Ingen bør være overrasket over at det vil oppstå problemer for norsk kjøttvareindustri i en EF-situasjon der dansk og norsk kjøttvareindustri skal konkurrere på samme "bane".

En har i denne undersøkelsen ikke gått inn på kostnadsdata for svensk kjøttindustri. Dette er begrunnet i en vurdering av at dansk kjøttindustri vil representere en større trussel for norsk kjøttindustri enn det den svenske vil gjøre.

Kostnader i norsk kjøttindustri er illustrert med gjennomsnittstall for slakterisamvirket. Disse tallene representerer et bredt spekter av anleggsstørrelser spredd over hele landet.

Tabell 8.2. *Kostnadsnivå i dansk og norsk kjøttvareindustri illustrert ved kostnadstall for 1990 for Steff-Houlberg Slagterierne (SH) og gjennomsnittstall for hele Slakterisamvirket (Sl.samv.). De danske tallene er omregnet etter kurs på DKK = 101. Tallene i parentes framkommer etter at visse omregninger/tilpassinger er foretatt. (Se kommentarer på neste side.) Det er disse tallene som gir det beste sammenligningsgrunnlaget selskapene i mellom.*

	SH	Sl.samv.
Slaktemengde. Tonn	189.000	145.000
Antall ansatte	2.400	5.200
	kr/kg	kr/kg
Bruttofortjeneste	6,17	14,38
Dir. personalkostn.	1,95	4,45
Dekningsbidrag	4,22	9,93
Inntransport	0,39	0,22(0,75)
Salg, distr., eksp.	0,84	0,75
Indir. pers. kostn.	1,07	3,47
Drift/vedlikeh.anlegg	0,77	2,09
Kontor, adm.	0,19	0,64
Valgte organer	0,03	0,10
Veterinærkostnader	0,11	0,18
Avskrivninger	0,39	0,96
Renter	0,33	0,58
Diverse	0,04	0,22
Sum indirekte kostn.	4,16	9,20(9,73)
Resultet før e.o.p.	0,06	0,73

Kilde: Beretning og regnskap for Steff-Houlberg Slagterierne 90/91.
Norsk kjøtt

8.3.1 Kommentarer til tabellen.

Tallene for Steff-Houlberg Slagterierne (SH) omfatter alle 100% eide datterselskaper i Danmark. Danske og utenlandske selskaper der SH har minoritetsinteresser, er ikke med.

Salgs- og distribusjonskostnader i forbindelse med eksport-
virksomheten er med i tallene.

Salget fordeler seg med 70% på stykket vare av svin og 30% foredlet vare.

Tallene for sl.samv. omfatter hele virksonheten.

8.3.2. Sammenligning mellom dansk og norsk kostnadsnivå.

Det er ikke tatt med tall for salgsinntekter fordelt pr. kg slakt, da dette ansees lite interessant. Forskjellene ville bli store, og årsaken ligger i vesentlige forskjeller i prisnivået på kjøtt i Danmark og Norge.

Bruttofortjenesten er vel dobbelt så stor i Norge som i Danmark. Hvorvidt noe av dette kan tilskrives forskjellig produktmiks, er ikke undersøkt nærmere. Dette vil i alle fall utgjøre lite i forhold til den registrerte differansen.

Når det gjelder direkte personalkostnader, er det store differanser i norsk disfavør, selv om lønnsnivået i dansk kjøttindustri er høyt.

Inntransportkostnadene trekkes i oppgjøret til produsenten i de fleste organisasjonene i slakterisamvirket, og framkommer dermed ikke i regnskapet direkte. Det er derfor gjort et skjønnsmessig tillegg for sl. samv., og det er regnet med inntransportkostnader på kr. 0,75 pr. kg.

I postene indir. pers. kostn., drift/vedlh. anlegg og kontor/ adm. er det store utslag. Også for kjøttsektoren kommer Norge spesielt dårlig ut på kapitalkostnader.

Sum indirekte kostnader er mer enn dobbelt så store i Norge som i Danmark. Forskjellen utgjør omlag kr. 5,- pr. kg kjøtt.

8.3.3. Vurdering i forhold til tidligere undersøkelser.

Det finnes lite tallmateriale som belyser kostnadsforholdene i norsk og dansk kjøttindustri. Steen (1991) fant at arbeidskraftskostnadene pr. sysselsatt lå på samme nivå i Norge og Danmark (avsnitt 4.3.1.) Dette var basert på tall fram til 1987. Regner vi ut personalkostnader pr. sysselsatt ut fra denne undersøkelsen, finner vi at Danmark ligger litt over Norge.

Tabell 8.3 *Personalkostnader pr. ansatt, 1.000 kr.*

	SH	Sl.samv.
Kostnad pr. ansatt	238	221

Dersom vi ser på arbeidsproduktiviteten målt som tonn slakt pr. ansatt, ligger tallene i denne undersøkelsen på et høyere nivå enn det Steen fant. Dette er naturlig i og med at både SH og Sl. samv. selger varer som går gjennom en videre bearbeiding i andre bedrifter før varene er klare for konsum. Steen's tall gjelder hele bransjen.

Tabell 8.4. *Produsert kjøttmengde i tonn pr. ansatt og relative tall, dansk nivå=100.*

	SH	Sl.samv.
Denne undersøkelsen	79 (100%)	28 (35%)
	Danmark	Norge
Steen, 1991	59(100%)	21 (36%)

Dersom vi lar SH representere "dansk nivå" og slakterisamvirket "norsk nivå", finner vi at begge undersøkelsene gir det samme forhold mellom norsk og dansk nivå når det gjelder bearbeidet mengde pr. ansatt.

8.4. Sammenfatning og konklusjon.

Norsk kjøttindustri er tilpasset hjemmekonkurranse på et beskyttet marked med høye priser.

Dansk kjøttindustri arbeider på verdensmarkedet, og har maktet å ta en økende markedsandel de seinere åra.

En direkte sammenligning er på mange måter "urettferdig", men Norge er nå engang geografisk plassert bare noen timers transportavstand fra Danmark.

Ved EF-medlemsskap vil dansk kjøttindustri ha full adgang til det norske markedet. Hverken transportkostnadene eller transporttida fra Danmark til Norge vil representere noen avgjørende beskyttelse av det norske markedet. Dette gjeldet såvel stykket, ferskt kjøtt som mer holdbare produkter.

Kostnadssammenligningen viser at kostnader pr. kg i den danske kjøttindustrien ligger på halvparten av det norske nivået. Differansen utgjør ca. kr. 5,- pr. kg. Gjennom kraftige rasjonaliseringstiltak vil kanskje differansen kunne reduseres til noe under halvparten, eller kr 2,- pr kg. Denne påstanden er basert på et regnestykke der en forutsetter at hele

den gjenværende kjøttproduksjonen på Østlandet samles på Rudshøgdaanlegget. Dette gir omlag en fordobling av dagens volum. En forutsetter videre at denne volumøkningen kan tas hånd om gjennom øket driftstid, med små tilleggsinvesteringer, uten økning i indirekte personalkostnader, kontor-/ administrasjonskostnader og valgte organer, og med forholdsvis små økninger i andre kostnadsposter.

Steff-Houlberg hadde i 1990 en slaktemengde på nivå med Norges totalproduksjon. Denne mengden ble behandlet i 3 anlegg. Allikevel har SH funnet det nødvendig å legge ned et anlegg og konsentrere drifta til 4 lange dager pr. uke i hovedanlegget for å redusere de faste kostnadene ytterligere. (Intervju med styreformannen i SH, Andelsbladet nr.8, 1992).

Det er ikke realistisk å regne med at norsk kjøttindustri vil være i stand til å senke kostnadene så drastisk at det blir mulig å konkurrere med danskene med basis i importert råvåre til EF-pris. Det bør her føyes til at vi snakker om ferske kjøttvarer generelt. Det finnes eksempler på effektive produksjonslinjer i Norge som sannsynligvis vil kunne produsere enkeltprodukter til konkurransedyktige priser.

Basert på 20-30% reduksjon av kostnadene i slakteleddet og prisnivået på importert helt slakt fra EF i Norge, er det beregnet at det ikke blir lønnsomt med spesialisert kjøttproduksjon i Norge. (Avsnitt 8.1). Imidlertid vil det bli en viss storfekjøttproduksjon i kombinasjon med melk. Beregningene er følsomme, og små endringer i forutsetningene gir en betydelig norsk kjøttproduksjon. I praksis vil kjøttprodusentene tilpasse seg ulikt, og noen vil produsere selv om arbeidsvederlaget blir lavere enn forutsatt. Nersten m. fl., 1992 har satt et minimumskrav til familiens arbeidsfortjeneste på kr. 100.000 pr. årsverk.

Som et beste alternativ, vil vi se på situasjonen for kjøttindustrien ved en halvering av dagens produksjonsvolum. En kjøttindustri som er tilpasset dette volumet, og med 30% kostnadsreduksjon i forhold til i dag, vil representere 3.000-4.000 arbeidsplasser.

Dersom oppgjørsprisene blir lavere enn forutsatt av Nersten m. fl., 1992, faller produksjonen raskt ned mot minimumsalternativet. (Kr. 1,- i red. oppgjørspris for svinekjøtt gir et negativt arbeidsvederlag i denne produksjonen.)

En industri som er tilpasset å ta hånd om minimumsproduksjonen på 40.000 tonn storfekjøtt fra kombinert produksjon, vil representere 1.500-2.000 arbeidsplasser.

Konklusjonen blir at vi vil ende opp med en kjøttindustri som representerer fra 1.500 til 4.000 arbeidsplasser. Anleggene vil i stor grad være konsentrert til Østlandet, Trøndelag og Rogaland. I store områder av resten av landet vil det ikke være mulig å drive kjøttproduksjon fordi det ikke finnes avtakerapparat som er i stand til å betale akseptable priser.

Det kan være muligheter for at små nisjeprodusenter vil kunne overleve gjennom en strategi som går ut på å unngå direkte konkurranse med de store markedsaktørene. Disse bedriftene vil uansett representere et meget begrenset volum og et begrenset antall arbeidsplasser. Regler og forskrifter vil være en sterk bremse på utviklingen av denne typen kjøttindustri.

9. Utviklingen om Norge holdes utenfor EF.

Også i en situasjon der Norge blir stående utenfor EF, må vi regne med press i retning av en mer kostnadseffektiv produksjon både for primærjordbruket og foredlingsindustrien.

EØS-avtalen medfører et press i retning av mer internasjonal konkurranse i matvaresektoren. GATT og den pågående liberaliseringen av internasjonal handel med matvarer virker i samme retning.

Samtidig påvirkes jordbruket av en justering i den nasjonale landbrukspolitikken (Stortingsproposisjon nr. 8, 1992-93.)

Hovedforskjellen vil imidlertid være at vi i en situasjon der Norge står utenfor EF, har anledning til å føre en nasjonal landbrukspolitikk. Utviklingen i landbruket, og dermed også i foredlingsindustrien, vil avhenge av den nasjonale viljen til å opprettholde jordbruket på et høyt nivå.

Det vil være mulig å opprettholde et sterkt grensevern, og dermed et relativt høyt innenlands prisnivå for jordbruksprodukter. Imidlertid må vi anta at nivået vil bli senket noe i forhold til i dag.

Det er ikke sannsynlig at omfanget av norsk jordbruksproduksjon vil øke, snarere tvert i mot. Vi vil dermed få en utvikling der antall arbeidsplasser i foredlingsindustrien synker i takt med kostnads-rasjonaliseringen og en eventuell nedgang i jordbrukets produksjonsvolum.

Også i dette alternativet må vi regne med at presset i retning av reduserte kostnader medfører en viss forskyvning av jordbruket i retning av de beste produksjonsområdene, og en tilsvarende konsentrasjon av foredlingsindustrien.

10. Oppsummering og konklusjon.

Norsk EF-medlemsskap vil medføre en sterk reduksjon i norsk melk- og kjøttproduksjon.

Det er ikke realistisk å regne med at norsk meieri- og slakteriindustri vil være i stand til å konkurrere med dansk meieri- og slakteriindustri i det norske markedet basert på importert råvare. Dette skyldes det høye kostnadsnivået i norsk foredlingsindustri. Det vil derfor være en sterk sammenheng mellom nedgangen i primærproduksjonen og nedbyggingen av meieri- og kjøttindustrien i Norge.

Kraftige kostnadskutt (30%) forutsettes for at meieri- og kjøttindustrien skal kunne betale en oppgjørspris som overhodet gir grunnlag for melk- og kjøttproduksjon i Norge. Dette vil medføre en sterk strukturrasjonalisering og en sterkere konsentrasjon av anlegg i sentrale strøk enn det vi har i dag.

Nedbyggingen vil bli sterkest i utkantområdene på Østlandet, på Vestlandet, og i Nord-Norge. For melk vil det også måtte bli en kraftig reduksjon i Trøndelag.

I visse områder antas det å være umulig å opprettholde en foredlingsindustri uten at spesielle støttetiltak settes inn, noe som synes lite aktuelt. Dette medfører at det ikke vil være mulig å drive produksjon av melk og slaktedyr for normal omsetning, da avsetningsapparatet ikke eksisterer.

Det er sannsynlig at det kan opprettholdes en melkeproduksjon på 800 - 1.000 mill. liter, hvorav det meste vil gå til konsum. En meieriindustri tilpasset dette volumet vil representere 1.500-2.000 arbeidsplasser.

Til sammenligning representerer denne industrien 5.000 arbeidsplasser i dag. (Eksklusive iskremindustrien.)

For kjøtt kan en i beste fall regne med en produksjon på halvparten av dagens nivå. Dette vil representere inntil 4.000 arbeidsplasser i foredlingsindustrien. Det kan stilles

spørsmålstegn ved om kjøttindustrien, i en konkurransesituasjon, vil være i stand til å betale en pris for råstoffet som gjør det mulig å drive spesialisert produksjon av slaktedyr i Norge. Kjøttproduksjonen vil da kunne falle til 20-25% av dagens nivå. Dette vil medføre en nedbygging av kjøttindustrien til omlag 1.500-2.000 arbeidsplasser.

Kjøttindustrien har til sammenligning 10.500 arbeidsplasser i dag.

Sett i forhold til dagens situasjon, vil norsk meieriindustri ved et EF-medlemsskap kunne opprettholde 30-40% av dagens sysselsetting.

I kjøttindustrien vil mellom 15 og 40% av arbeidsplassene kunne opprettholdes.

NORSKE MELKEPRODUSENTERS LANDSFORBUND/
NORSKE MEIERIER, 1989: "Meieripolitikken i EF og Norge." Oslo.

NORSKE MELKEPRODUSENTERS LANDSFORBUND/
NORSKE MEIERIER, 1990: "Årsmelding og regnskap 1990." Oslo.

NORSKE MELKEPRODUSENTERS
LANDSFORBUND, 1992: "Kostnads- og produktivitetsutviklingen Meierisamvirket." Data til beregningsgrunnlaget for jordbruksforhandlingene. Oslo.

OLSEN, TORUNN, 1991: "Bedriftsstrategier i nærings- og nytelsesmiddelindustrien." FAFO-rapport nr. 127. Oslo.

SANDSTAD, LARS, 1992: Pers. med.

STATISTISK SENTRALBYRÅ: Div. off. statistikk.

STEEN, ARILD H., 1989: "En næring i nytelse?" FAFO-rapport nr. 95. Oslo.

STEEN, ARILD H., 1991a: "Nye vilkår." FAFO-rapport nr. 125. Oslo.

STEEN, ARILD H., 1991b: "Ingen over - ingen ved siden?" FAFO-rapport nr. 126. Oslo.

STEFF-HOULBERG, 1991: "Beretning & regnskap for Steff-Houlberg Slagterierne 90/91." Ringsted, Danmark.